

КОНКУРЕНЦИЯ И КОНКУРЕНТНА СРЕДА НА ЕЛЕКТРОЕНЕРГИЙНИЯ ПАЗАР В ЕС

Ас. Невена Бянова, ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий”

Резюме: Стартиралата в началото на 1996 г. реформа за въвеждане на конкуренция на пазарите на електроенергия на страните-членки на ЕС се сблъсква със сериозни проблеми. Между страните се наблюдават големи различия по отношение на постигнатите резултати. В настоящия доклад се разглежда състоянието на конкурентната среда на електроенергийните пазари в ЕС.

Ключови думи: електроенергиен пазар, конкуренция, ЕС.

В края на 80-те и началото на 90-те години на 20в. идеята за икономическа либерализация, свободни пазари и дерегулация оказва влияние и върху организацията и начина на управление на електроенергийната индустрия. Тя, като всяка друга, има нужда от въвеждане на конкурентни отношения и на това се възлагат големи очаквания.

Европейският съюз стартира политика на поетапно отваряне на националните електроенергийни пазари на страните-членки и последващото им интегриране в единен европейски енергиен пазар. Цел на политиката е да се насърчи навлизането на нови участници в потенциално конкурентните дейности - производство и доставка на електроенергия, като преносът и разпределението на електроенергия си остават естествен монопол. Конкуренцията между повечето на брой участници на пазара се очаква да повиши ефективността на компаниите в индустрията и да съдейства за установяване на по-ниски цени и по-разнообразен асортимент от продукти за крайните потребители.

Реформата за въвеждане на конкурентни пазари на електроенергия в ЕС се оказва труднопостижима задача. Естественият монопол на електроенергийната мрежа, съчетан с високи входни бариери пред новонавлизащите участници, сключените дългосрочни договори за производство и изкупуване на електроенергия и изискванията за поддържане на резервен капацитет, създават проблем пред развитието на конкурентните отношения в отрасъла, което задържа концентрацията на националните пазари на високи нива.

Независимо, че на електроенергийните пазари в ЕС са активни хиляди компании, към 2014 г. броят на основните производители

(компаниите, осигуряващи минимум 5% от нетното национално производство на електроенергия) в отделните страни-членки се запазва значително ограничен. В осемнадесет от страните една, две или максимум три компании доставят необходимото количество електроенергия за страната.

Според авторите, работещи по проблемите на електроенергийните пазари, конкуренцията е в опасност, ако делът на най-големия производител надхвърля 20% от общото производство. Такава е ситуацията в 26 страни-членки. В 15 от тях пазарният дял на най-големия производител е над 50%, във Франция, Естония, Словакия и Хърватска надвишава 80%, а в Малта и Кипър все още само една компания доминира цялото електроенергийно производство. Само седем държави (Великобритания, Нидерландия, Испания, Литва, Ирландия, Финландия, Италия)¹ са реорганизирали производството си така, че степента на концентрация да е ограничена до умерена, за което свидетелства средният индекс на Хърфиндал-Хиршман.²

Ограниченият брой на участниците на пазара е предпоставка за сключване на тайни споразумения, установяване на високи цени и съзнателно ограничаване навлизането на конкуренти. Проблемите с концентрацията се изострят и поради националния обхват на пазарите на електроенергия, което позволява на установените предприятия да възпрепятстват конкуренцията и посредством ограничаване на трансграничната търговия с електроенергия.

Аналогична е картината и при продажбите на пазара на дребно. Ако концентрацията в производството съдейства за повишаване цената на пазара на едро и пряко влияе върху големите потребители, то концентрацията в продажбите на пазара на дребно ограничава разпространението на ползите от либерализацията за по-малките предприятия и битовите потребители.³ За изследвания период едва в три страни-членки пазарният дял на най-големите трима доставчика на електроенергия е под 60%, а в девет страни е над 90%. Пазарите на дребно са умерено концентрирани само в пет страни-членки - Великобритания, Унгария, Словения, Румъния и Австрия.⁴

Малкият брой търговци на дребно, заедно с регулираните цени, обясняват и ниската активност на битовите потребители при смяната

¹ <http://ec.europa.eu/eurostat/web/energy/data/main-tables>

² Той измерва концентрацията като сумира квадратите на пазарните дялове на всички фирми, работещи на даден пазар.

³ Райнова, С., Либерализация на електроенергийния пазар, изд. Наука и икономика, 2015 г., стр. 181

⁴ <http://ec.europa.eu/eurostat/web/energy/data/main-tables>

на доставчик. Последните публикувани данни за 2014 г. потвърждават този факт. Средно за ЕС-28 процентът на смяна на доставчик от битовите потребители е 6,3%, като в десет страни-членки потребителите все още не могат да упражнят правото си на избор, тъй като пазарът на дребно не е конкурентен.

За справяне с практиките, ограничаващи конкуренцията, Европейската комисия залага на подход, при който едновременно се прилага специфично секторно регулиране и законодателството за защита на конкуренцията. Ограничената конкуренция при производството и крайната доставка, обаче свидетелства за неуспеха на предприетите мерки за отваряне на националните пазари на електроенергия.

Предвид особеностите и традиционната структура на електроенергийната индустрия, законодателните пакети не създават необходимите условия за развитие на конкурентна среда в производството, и в крайната доставка на електроенергия. Въпреки наличието на естествен монопол на мрежовата инфраструктура, посредством която се реализира конкуренцията между пазарните участници в производството и доставката на електроенергия, Европейската комисия години на ред не успява да наложи изискването за отделяне на база собственост на преносните активи от тези на производството и доставката на електроенергия. Запазването на високата степен на обвързаност не създава предпоставки за ограничаване на монополната власт на исторически установилите се компании на пазара и не насърчава навлизането на нови участници. Напротив, дава се възможност за преференциално третиране на свързаните с вертикално интегрираната компания предприятия и за ограничаване на достъпа до мрежата на новите производители. В допълнение, опцията за договорен достъп на трети страни до мрежата позволява на интегрираните предприятия да приложат дискриминационно поведение и откажат достъп на своите конкуренти под предлог за запазване на сигурността на системата.

Проблемът се усложнява и от стремежа на електроенергийните компании да прераснат от национални в европейски, като условие за техния бъдещ успех на Общия енергиен пазар. Липсата на строг контрол върху сливанията и придобиванията между компании в енергийния сектор допълнително повишава степента на концентрация на националните пазари и задълбочава трансграничната консолидация и концентрация на ниво ЕС.⁵ Съгласно Регламента за сливанията⁶ при контрола върху концентрацията важи правилото за две-трети, според

⁵ ЕС, Progress in creating the internal gas and electricity market report, COM(2008) 192, 2008, p. 6

⁶ Регламент 139/2004 относно контрола върху концентрациите между предприятия

което ЕК няма компетенции за налагане на решения в случаите, когато повече от две-трети от общия оборот на една от компаниите, участващи в сделките, се генерира в една и съща държава-членка. Решенията относно сделката са в правомощията на националните регулаторни власти на съответната страна.

Изследвайки ситуацията на европейско ниво, авторите установяват, че политиката на либерализация и интеграция на националните електроенергийни пазари не води до засилена конкуренция между повече на брой участници, а създава „национални енергийни шампиони“, които прерастват в европейски енергийни гиганти. Към 2014 г. приблизително 50% от общия обем на търгувана електроенергия в ЕС се осъществява от 8 водещи компании, които обслужват почти половината от потребителите в ЕС.⁷ Не е изненадващо, че от общо 31 изследвани от ЕК различни пазари за удовлетвореността на потребителите от тяхното функциониране, пазарът на електроенергия заема 28 място в класацията.⁸

В рамките на този материал проблемите на електроенергийния пазар са само загатнати, а тяхното пространно разработване е обект на раздел от дисертационен труд. Трябва обаче да се отбележи, че голяма част от тези проблеми не се решават поради несъвършенствата на регулаторната рамка. За подобряване функционирането на електроенергийния пазар, за усъвършенстване на неговата конкурентна среда, следва да бъде създадено действащо и ефективно законодателство и да се осигури съответния контрол по неговото изпълнение.

ЛИТЕРАТУРА

1. Райнова, С., Либерализация на електроенергийния пазар, Изд. Наука и икономика, 2015 г. ISBN978-954-21-0829-0
2. ACER/CEER Annual Report on the Results of Monitoring the Internal Electricity and Natural Gas Markets in 2013, 2014
3. EC, Report on progress in creating the internal gas and electricity market, COM(2008) 192, 2008
4. EU, Consumer markets Scoreboard, Making markets work for consumers, 2014
5. <http://ec.europa.eu/eurostat/web/energy/data/main-tables>

⁷ ACER/CEER Annual Report on the Results of Monitoring the Internal Electricity and Natural Gas Markets in 2013, p.55

⁸ EU, Consumer markets Scoreboard, Making markets work for consumers, 2014, p. 26.